

SROVNÁVACÍ GRAMATICKÁ ANALÝZA SOUČASNÉHO RUSKÉHO A ČESKÉHO VĚDECKÉHO STYLU (NA MATERIÁLU Z OBLASTI GEOLOGIE)

Gabriela Matyášková

Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava, Institut jazyků,
17. listopadu 2172/15, 708 00 Ostrava-Poruba, Česká republika

e-mail: gabriela.matyaskova@vsb.cz

Abstrakt

Autorčina disertační práce zkoumá současný ruský a český vědecký styl v přírodních vědách. Výzkumným cílem je detailní popis gramatických výrazových prostředků funkčně-sémantických kategorií (objektivita, abstraktnosti a obecnosti, logiky a přesnosti, sevřenosti). Zdrojem dokladového materiálu jsou texty z oblasti přírodních věd, odborné stati a monografie z oboru geologie a paleontologie. Metody disertačního výzkumu jsou kombinací popisné a komparativní metody, jsou doplněny o statistickou metodu. Provedená analýza ukazuje, že funkčně-sémantické kategorie vykazují v textech obou jazyků vysokou míru uplatnění. Výraznější kvantitativní a kvalitativní rozdíly se týkají objektivita, neosobnosti a sevřenosti větné stavby.

Keywords

Style of exact science; Functional-semantic category; Abstract language; Logical syntax; Syntactic compression.

Úvod

Autorka je studentkou doktorského programu Jazykovědná a literárněvědná srovnávací slavistika na Filozofické fakultě Ostravské univerzity. Motivací pro výběr tématu disertační práce byla ta skutečnost, že samotný vznik odborného stylu, jakož i jeho následná rozrůzněnost (např. na styl vědecký) souvisí s rozvojem přírodních věd, a jsou tedy aktuálním objektem výzkumu. Výběr materiálu pro stylistický a gramatický výzkum je spojen se zájmem o geologii a paleontologii. Propojení stylistiky a přírodních věd se snoubí rovněž v autorčině práci odborné asistentky v Institutu jazyků VŠB-TU v Ostravě.

1 Cíl výzkumu, předmět zkoumání

Předmětem badatelského výzkumu je vědecký styl v oblasti přírodních věd. Disertační práce si kladla za cíl prozkoumat gramatické výrazové prostředky, kterými se vyjadřují funkčně-sémantické kategorie vědeckého stylu v současné ruštině a češtině, a tímto způsobem současný vědecký styl charakterizovat. Termín funkčně-sémantická kategorie patří k ruské jazykovědné tradici. Stejně tak se k ruské jazykovědě váží termíny funkční gramatika a gramatické výrazové prostředky.

Odborný styl je možné představit slovy ruské lingvistky Margarity N. Kožinové jako funkční styl, který reprezentuje odbornou sféru komunikace a řečové činnosti, které jsou spojeny s realizací vědy jako formy společenského poznání; odráží teoretické myšlení, které vystupuje v pojmové a logické formě [1]. Zmíněnou vědu lze pak charakterizovat jako sféru lidského

poznání a činnosti, v rámci které do popředí vystupuje faktor nadindividuální a typický. Petr Kaderka nedefinuje vědecký styl nebo vědecké texty, ale vědeckou komunikaci. Na prvním místě vidí kvalitu vědeckých komunikátů (ne kvantitu), zdůrazňuje vysokou odbornost a propracované komunikační postupy. Vědecká komunikace je podle autora interní komunikace a jejím posláním je seznamovat členy vědecké obce s nejnovějšími poznatky v daném oboru [2]. Kontrola dodržování vědeckých postupů je zajištěna formalizovanými mechanismy hodnocení, např. recenzním řízením. Jako základní P. Kaderka v této souvislosti vidí psanost a vícejazyčnost. Zdůvodňuje to přítomností citací v cizích jazycích, cizojazyčného shrnutí, titulu, klíčových slov atd. Vědecký styl je tedy součástí odborného stylu a je zastoupen konkrétními žánry, jako jsou vědecký článek, monografie a vysokoškolský učební text.

2 Materiál

Mezi prameny dokladového materiálu se řadí vědecké články, odborné monografie a vysokoškolské učební texty (učební monografie). Celkově je jazykový materiál čerpán z devadesáti statí v ruštině a devadesáti v češtině, z deseti monografií ruských a deseti českých (z každé monografie je použito čtyřicet pět stran textu).

Zdroji vědeckých textů v ruštině jsou vědecké články z časopisů a sborníků, které vydává Akademie věd Ruské federace a její oddělení, a odborné monografie z konferencí, které tato instituce pořádá. Dále jsou to vysokoškolské učební texty, které se v ruštině označují také jako učební monografie.

Vědecké texty v češtině představují vybrané vědecké články z časopisů Zprávy o geologických výzkumech, Geologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku, Acta Musei Moraviae. Tato periodika jsou vydávána odbornými institucemi, jako jsou Česká geologická služba, Ústav geologických věd Přírodovědecké fakulty Masarykovy Univerzity v Brně, Moravské zemské muzeum v Brně. Monografie vznikají jako výstup z konferencí, které pořádá Akademie věd ČR. Vysokoškolské učební texty (skripta, průvodce) vydávají univerzitní pracoviště, např. Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, VŠB-TU Ostrava, Academia atd.

3 Metody

Ve fázi sběru dat byly vyhledávány vybrané gramatické jevy z vědeckých textů. Jak již bylo naznačeno, celkem se jedná o sto vědeckých textů ruských a sto vědeckých textů českých, a to v poměru 50 % statí a 50 % monografií (odborných a učebních). Na základě zadaných kritérií byla provedena excerpcce dat obsahujících požadované jevy, které jsou příznačné pro vědecké vyjadřování. Byly použity následující metody.

3.1 Popisná metoda

Tato metoda spočívá v deskripci a klasifikaci, má popisný a vysvětlující charakter. Podle Vasilije P. Moskvina [3] jsou jejím základem dva analytické přístupy, a to pozorování a porovnání. Etapy tohoto procesu zahrnují formulování problému, hledání faktů a tvoření výběru, pozorování a porovnání významných vlastností a vztahů. Na závěr přichází interpretace a formulování výstupů a jejich ověřování.

Touto metodou jsou popsány způsoby, kterými je možné vyjádřit určité znaky vědeckého stylu (funkčně-sémantické kategorie), tj. vybrané výrazové gramatické prostředky a jejich funkci. Při tomto popisu se postupuje směrem od gramatických prostředků k funkčně-sémantickým kategoriím. Gramatické prostředky mohou být polyfunkční, proto byly uváděny příklady z ruských a českých pramenů v kontextu.

3.2 Srovnávací metoda

Základem komparativní metody je podle názoru V. P. Moskvina [3] porovnání objektů podle určitého parametru. I při této metodě se používají dva přístupy: pozorování a porovnání. V této disertační práci jde nejen o vymezení vědeckého stylu na pozadí stylů ostatních, ale také o mezijazykové srovnání ruštiny a češtiny. Analýza dat z dokladového materiálu je zpracována formou komparačních tabulek a výšečových a sloupcových grafů.

Ke srovnávací metodě se výstižně vyjádřil Stanislav Žaža [4], když uvedl, že i při porovnávání příbuzných jazyků srovnávací studium jejich současného stavu odhaluje řadu systémových a jiných rozdílů ve všech plánech, na všech úrovních struktury jazyka. Konkrétně analýzu vzájemných vztahů komunikačních funkcí jazyka a odpovídajících forem vyjádření těchto funkcí S. Žaža považuje za perspektivní variantu srovnávacího popisu jazyků.

Představitel ruské stylistiky Andrej J. Alexejev uvádí v [5] přímo termín „kontrastivní stylistika“, která srovnává jazykové systémy s cílem vyjasnění jejich společných nebo rozdílných stylistických vlastností, strukturních a funkčních vztahů mezi jazykovými prostředky porovnávaných jazyků v různých komunikačních sférách. S tím je svázáno i určení pravidel pro výběr a organizaci těchto prostředků v různých stylech, v tomto případě ve stylu vědeckém. Autor tvrdí, že je pro analýzu důležité používat autentický dokladový materiál, ne překladové texty, což tato analýza splňuje.

Při analýze se k materiálu přistupuje synchronně. Synchronní metoda se, jak známo, omezuje na popis jazyka v daném období jeho vývoje. [6] Výběr synchronní metody popisu je v souladu s názvem a zaměřením této práce. Dokladový materiál pochází z textů starých maximálně tři roky (z let 2019–2022).

3.3 Kvantitativní metoda

Jednou z poměrně nových metod je analýza dat za použití statistických metod. Hlavní představitelkou této metody v české jazykovědě byla Marie Těšitelová, autorka frekvenčních slovníků. [7] V 90. letech 20. století se stává populární korpusová lingvistika, jejímž představitelem je mj. František Čermák, spojovaný s budováním korpusů, konkrétně Českého národního korpusu.

Pomocí této kvantitativní metody je zkoumána četnost gramatických jevů. Tato kvantitativní metoda umožní doplnit výše uvedené metody kvalitativní a zpracovat velký objem dat, a podepřít tak vlastní výzkum relevantními číselnými údaji. Kvantitativně je zpracována desetina vyexcerpovaného dokladového materiálu.

Z výše uvedeného vyplývá, že pokud by byla zvolena pouze metoda popisná, analýza dokladového materiálu by nebyla komplexní. Proto je kompromisním řešením kombinace popisné a komparativní metody a vhodné je i doplnění analýzy o statistickou metodu (pro co možná nejucelenější uchopení zkoumaných problémů). Tento postup umožní analýzu a interpretaci, která je obsahem praktické části disertační práce.

Toto komplexní řešení, které pomáhá interpretovat získané výsledky kvantitativní analýzy, potvrzuje i lingvista Jozef Mistrík, když říká v [8], že při statistickém výzkumu je potřeba dodržet postup člověk – číslo – člověk. Susan Hunston v [9] zase zdůrazňuje úlohu kontextu a tvrdí, že význam jedné jednotky závisí na významech mnoha dalších jednotek. Stejnou důležitost kvalitativní a kvantitativní analýze veškerých údajů a rovněž analýze subjektivní stejně jako objektivní přikládá také Katie Wales v příručce Cambridge Handbook of Stylistics [10]. Podle autorky není vždy nejdůležitější frekvence výskytu slov, ačkoli právě ta se považuje za funkčně relevantní a významnou.

4 Výsledky

Analýza jazykového materiálu z přírodních věd geologie a paleontologie ukázala, že v obou zkoumaných jazycích – ruštině i češtině, je jazyková realizace do značné míry podobná, jde o jazyky příbuzné. Přesto však lze mezi porovnávanými jazyky v oblasti gramatických kategorií pozorovat některé kvalitativní a kvantitativní odlišnosti ve vyjadřování jednotlivých funkčně-sémantických kategorií (objektivita, abstraktnosti a obecnosti, logiky a přesnosti a sevřenosti).

Praktická analýza potvrzuje obecné teze teoretické části, tzn. že objektivita se v ruském a českém vědeckém stylu vyjadřuje pomocí slovesného času, pasivních konstrukcí, neosobních konstrukcí, konstrukcí se všeobecným podmětem, autorského plurálu.

Funkčně-sémantická kategorie abstraktnosti a obecnosti se projevuje silnou tendencí k užití jmen, tzn. substantiv (namísto sloves či odvozených adjektiv), jmenných tvarů adjektiv a verbálních adjektiv.

Funkčně-sémantická kategorie logiky a přesnosti zasahuje všechny gramatické roviny: morfologii, syntax i rovinu lexikální (abstrakta, sekundární předložky) a kompoziční (vsuvky, zájmenné výrazy). Projevuje se na úrovni pomocných slovních druhů, vnitřní stavbě věty a souvětí, slovosledu, kohezi textu (jako explicitní odkaz na stavbu a organizaci textu).

Praktická analýza potvrzuje, že funkčně-sémantická kategorie sevřenosti se v ruském a českém vědeckém stylu realizuje pomocí vedlejších vět a verbálních substantiv, ale zde jsou analyzovány především polovětné vazby: konstrukce přechodníkové, přívlastkové, přístavkové a konstrukce s infinitivem.

Po zobecnění výsledků provedeného výzkumu je možné konstatovat, že použitý aktuální ruský a český vyexcerpovaný dokladový materiál očekávání z formulované hypotézy plní. Výraznější kvantitativní a kvalitativní rozdíly se v ruštině týkají objektivita a neosobnosti, logiky a přesnosti a sevřenosti větné stavby (konkrétně v kategoriích verbálního a deadjektivního substantiva, jmenného tvaru adjektiva, demonstrativa, pasiva, věty bezpodmětové, parenteze a interpozičního slovosledu). Na základě celkových výsledků analýzy lze potvrdit větší nominálnost a explicitnost ruštiny a také její analytický charakter.

Závěr

Výsledky realizovaného disertačního výzkumu mohou být podle názoru autorky přínosné pro komparativní studium slovanských jazyků. Dále mohou být výsledky práce využity v pedagogické praxi, a to při výuce akademického psaní pro studenty magisterského a doktorského studia přírodních a technických oborů.

Literatura

- [1] КОЖИНА, М.Н.; ДУСКАЕВА, Л.Р.; САЛИМОВСКИЙ, В.А.: *Стилистика русского языка: учебник*. Москва: Флинта: Наука, 2011. ISBN: 978-5-9765-0256-7.
- [2] KADERKA, P.: *Sféra odborné komunikace. Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia, 2016. ISBN: 978-80-200-2566-1.
- [3] МОСКВИН, В.П.: *Методы и приемы лингвистического анализа*. Москва, ФЛИНТА, Наука, 2017. ISBN: 978-5-9765-2133-9.
- [4] ЖАЖА, С.: *Различия в структуре современных близкородственных языков (русского и чешского)*. In: *Diss. Slav.: Ling. XXIV*. Szeged, 1996, s. 27–38.
- [5] АЛЕКСЕЕВ, А.Я.: *Сопоставительная стилистика*. Днепропетровск: Национальный горный университет, 2012. ISBN: 978-966-350-347-9.

- [6] ДАНИДЕНКО, В.П.: *Методы лингвистического анализа*. Москва, ФЛИНТА, Наука, 2011. ISBN: 978-5-9765-0985-6.
- [7] OSOLSOBĚ, K.: *Matematická lingvistika. Kapitoly z dějin jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, 2007. ISBN: 978-80-200-1523-5.
- [8] MISTRÍK, J.: *Štylistika*. Bratislava: SPN, 1985. ISBN neuvedeno.
- [9] HUNSTON, S.: Using a corpus to investigate stance quantitatively and qualitatively. In: Englebretson, R. (ed.) *Stancetaking in Discourse: Subjectivity, evaluation, interaction*. DOI: [10.1075/pbns.164.03hun](https://doi.org/10.1075/pbns.164.03hun)
- [10] STOCKWELL, P.; WHITELEY, S. (Eds.): *The Cambridge Handbook of Stylistics (Cambridge Handbooks in Language and Linguistics, p. 1)*. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: [10.1017/CBO9781139237031](https://doi.org/10.1017/CBO9781139237031)

COMPARATIVE ANALYSIS OF GRAMMATICAL ASPECTS OF CONTEMPORARY RUSSIAN AND CZECH STYLE OF EXACT SCIENCE (IN THE FIELD OF GEOLOGY)

The author's dissertation deals with the contemporary styles of Russian and Czech scientific prose in natural sciences. The aim of the research is to provide a detailed description of the language means of functional-semantic categories such as objectivity, abstractness and generality, logic and accuracy, and compression. The research material includes texts from the field of natural science, research articles, and monographs from geology and paleontology. The methods of investigation are a combination of descriptive and comparative methods, complemented by a statistical method. The conducted analysis shows that functional-semantic categories are extensively applied in texts in both languages. The more distinctive differences in quality and quantity are related to objectivity, impersonality, and syntactic compression.

VERGLEICHENDE ANALYSE DER GRAMMATIKALISCHEN ASPEKTE DES ZEITGENÖSSISCHEN RUSSISCHEN UND TSCHECHISCHEN STILS DER EXAKTEN WISSENSCHAFT (IM BEREICH DER GEOLOGIE)

Die Dissertation des Autors untersucht den zeitgenössischen russischen und tschechischen wissenschaftlichen Stil in den Naturwissenschaften. Das Forschungsziel ist eine detaillierte Beschreibung der grammatikalischen Ausdrucksmittel der funktional-semantic Kategorien (Objektivität, Abstraktheit und Allgemeinheit, Logik und Präzision sowie Prägnanz). Die Quellen des dokumentarischen Materials sind naturwissenschaftliche Texte, Fachartikel und Monographien aus dem Bereich der Geologie und Paläontologie. Die Forschungsmethoden der Dissertation sind eine Kombination aus deskriptiven und vergleichenden Methoden, die durch statistische Methoden ergänzt werden. Die durchgeführte Analyse zeigt, dass funktional-semantic Kategorien in den Texten beider Sprachen einen hohen Anwendungsgrad aufweisen. Die bedeutenderen quantitativen und qualitativen Unterschiede betreffen die Objektivität, die Unpersönlichkeit und die Straffheit der Satzstruktur.

ANALIZA PORÓWNAWCZA GRAMATYCZNYCH ASPEKTÓW WSPÓŁCZESNEGO ROSYJSKIEGO I CZESKIEGO STYLU NAUKOWEGO (NA BAZIE MATERIAŁÓW Z DZIEDZINY GEOLOGII)

Rozprawa doktorska autorki dotyczy współczesnego rosyjskiego i czeskiego stylu naukowego w naukach przyrodniczych. Celem badawczym jest szczegółowy opis gramatycznych środków językowych kategorii funkcjonalno-semanticznych (obiektywność, abstrakcyjność i ogólność, logika i dokładność, zwięźłość). Źródłem badanych materiałów są teksty z dziedziny nauk przyrodniczych, artykuły naukowe i monografie z dziedziny geologii i paleontologii. Zastosowane metody badań stanowią połączenie metod opisowych i porównawczych uzupełnionych metodą statystyczną. Przeprowadzona analiza wykazała, że kategorie funkcjonalno-semanticzne są szeroko stosowane w tekstach w obu językach. Bardziej wyraźne różnice jakościowe i ilościowe związane są z obiektywizmem, bezosobowością i zwięźłością w budowie zdania.